

Intergenerationele klassenmobiliteit en politieke voorkeur in Nederland tussen 1970 en 1986

Paul Nieuwbeerta en Nan Dirk de Graaf*

Summary

Intergenerational class mobility and political preferences in the Netherlands between 1970 and 1986

In this article we test several hypotheses on the relative impact of respondent's and father's class on political party preference. We analyze 11 data-sets, representing the Netherlands in the period 1970-1986, employing the design of Sobel's diagonal reference models. The relative effects of origin and destination class are estimated after controlling for denomination. The most important outcomes are: First, there is no status maximization effect, i.e. the relative impact of one's own class is for the upwardly mobile the same as for downwardly mobile. Second, for young respondents, who recently arrived in their class of destination, the impact of their father's class is stronger than that of their own class. Third, there is an acculturation effect, i.e. the older one becomes and thus the longer one is a member of the class of destination the stronger the relative effect of the attained class becomes. The implication is that after the age of 30 the class of destination becomes relatively more important than the class of origin. However, even for the oldest respondents a significant origin effect remains.

* Paul Nieuwbeerta is als NWO-medewerker (NWO-no. 500-179-001) verbonden aan de Vakgroep Sociologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Nan Dirk de Graaf is als KNAW-research fellow werkzaam bij dezelfde vakgroep. Correspondentieadres: Vakgroep Sociologie, Katholieke Universiteit Nijmegen, Postbus 9108, 6500 HK Nijmegen.

De auteurs danken Wout Ultee, Jan van Deth en Harry Ganzeboom voor hun kritiek op eerdere versies van dit artikel. De leden van de SISWO-Sociale Stratificatie groep en de ISA RC-28 Committee hebben ook bruikbaar commentaar gegeven. Harry Ganzeboom was zo vriendelijk zijn EGP-hercodeersleutel ter beschikking te stellen.

1. Inleiding

Dat mensen uit een lagere sociaal-economische klasse een politieke voorkeur hebben die linkser is dan die van mensen uit een hogere sociaal-economische klasse, is een conclusie die al vele malen is getrokken (Lipset, 1960; Korpi, 1983). Ook in Nederland is sprake van een samenhang tussen de sociaal-economische klasse waartoe iemand behoort en diens politieke voorkeur (Lijphart, 1974). Ondanks dit verband wordt in Nederlands onderzoek zelden gebruikgemaakt van sociaal-economische klasse ter verklaring van politieke voorkeur. De afgelopen drie decennia is, met name onder invloed van *The American Voter* (Campbell et al., 1960), de meeste aandacht uitgegaan naar verklaringen die gebruikmaken van houdingen en waarden. Niet iedereen is de mening toegedaan dat dit een gelukkige keuze is. Volgens Van Deth (1986) heeft het verbinden van houdingen en attitudes enerzijds en politiek gedrag anderzijds nauwelijks tot vooruitgang geleid.¹

In andere landen worden wel regelmatig analyses uitgevoerd naar de relatie tussen klasse en politieke voorkeur (bijv. Heath et al., 1985, 1991; Sainsbury, 1990). Voordat verklaringen van politiek gedrag, waarin sociaal-economische posities een rol spelen, losgelaten worden, zal echter eerst nauwkeurig moeten worden onderzocht wat de verklarende kracht is van iemands sociaal-economische positie voor zijn politieke voorkeur.

Wanneer de effecten van sociaal-economische klasse op politieke voorkeur worden onderzocht, moet men zich ervan bewust zijn dat de individuen die tot een bepaalde klasse behoren geen homogene groep vormen. Binnen elke klasse kan namelijk een onderscheid worden gemaakt tussen zij die ten opzichte van hun ouders op de maatschappelijke ladder zijn gestegen of gedaald (intergenerationeel mobielen) en zij die niet van klasse zijn veranderd (intergenerationeel immobielen). Uit eerder onderzoek is bekend dat intergenerationele mobiliteit de relatie tussen sociale klasse en politieke voorkeur beïnvloedt (Lipset, 1960). Daarom is het voor het verklaren van politieke voorkeur niet voldoende om alleen te kijken naar iemands huidige klasse. Ook de klasse van de ouders moet in ogenschouw worden genomen.

In dit artikel willen we de volgende vraag beantwoorden: wat zijn de effecten van intergenerationele mobiliteit op iemands politieke voorkeur? Voor het beantwoorden van deze vraag is het van belang om de klasse van mensen zo goed en ondubbelzinnig mogelijk te bepalen. Aangezien het voor vrouwen en gepensioneerden vaak niet duidelijk is in welke klasse zij moeten worden ingedeeld, zou het opnemen van deze groepen in de analyses ertoe kunnen leiden dat het onduidelijk wordt waardoor eventueel gevonden mobiliteitseffecten worden

veroorzaakt. Om deze reden beperken we ons in dit artikel tot mannen tussen de 18 en 65 jaar.

Voordat we onze onderzoeksvraag beantwoorden is het wenselijk eerst aandacht te besteden aan de relatie tussen klasse en politieke voorkeur.

2. Klasse en politieke voorkeur

Dat er een samenhang bestaat tussen klasse en politieke voorkeur, daarvan is iedereen wel overtuigd. Over de verklaringen ervan lopen de meningen echter uiteen. Er zijn twee theorieën te onderscheiden.

De eerste, zogenaamde instrumentele theorie (Downs, 1957) gaat ervan uit dat stemmen rationeel is en een economisch doel in zich heeft. Volgens deze theorie gaat iemand stemmen op de partij waarvan hij verwacht dat deze het beste zijn belangen zal behartigen. Deze belangen zouden voor een groot deel voortkomen uit iemands sociaal-economische positie. Dit houdt in dat diegenen die zich in soortgelijke sociaal-economische posities bevinden, ook dezelfde belangen hebben. Bovenstaande veronderstellingen tezamen bieden een verklaring waarom binnen een bepaalde klasse een bepaalde politieke voorkeur de overhand heeft. Eveneens geeft de instrumentele theorie een verklaring voor het bestaan van verschillen in politieke voorkeur tussen de diverse sociaal-economische klassen.

De tweede theorie, die bekend staat als de expressieve theorie (Heath et al., 1985) ziet stemmen niet als een rationele daad, maar als een sociale daad. Volgens deze theorie beïnvloeden mensen elkaar in hun politieke voorkeuren, doordat zij met elkaar praten over politiek en over politieke partijen. De expressieve theorie geeft – net als de instrumentele theorie – een verklaring voor het bestaan van de samenhang tussen klasse en politieke voorkeur. Deze verklaring is gebaseerd op het feit dat mensen voornamelijk omgaan met personen uit hun eigen klasse. Men wordt erdoor opgevoed, woont in dezelfde buurt, bezoekt dezelfde school en werkt ermee samen als collega's.

De twee uiteengezette theorieën zijn in hun achterliggende mechanismen totaal verschillend. Voor de verklaring van de samenhang tussen klasse en politieke voorkeur, zijn ze echter niet tegenstrijdig maar aanvullend. De instrumentele theorie kan op twee manieren worden aangevuld met de expressieve theorie. Ten eerste worden door de omgang die mensen hebben met personen uit dezelfde sociale klasse, hun belangen duidelijker. Ten tweede kan de expressieve theorie niet zelfstandig verklaren waarom arbeiders relatief vaker een voorkeur hebben voor een arbeiderspartij. Deze theorie is waarschijnlijk niet voldoende in staat te verklaren waarom de arbeiders in de negentiende eeuw op de eerste

arbeiderspartij zijn gaan stemmen. Het is zeer waarschijnlijk dat de (sociaal economische) belangen van de arbeiders daartoe aanleiding hebben gegeven.

3. Mobiliteit en politieke voorkeur

Met de twee genoemde theorieën kunnen ook voorspellingen worden afgeleid met betrekking tot de effecten van intergenerationele klassenmobiliteit op politieke voorkeur. Zoals we zullen beargmenteren leiden de twee verschillende theorieën ook hier tot dezelfde hypothesen.

Wanneer mensen ten opzichte van hun vader van klasse veranderen, dan krijgen zij ook andere belangen. Volgens de instrumentele theorie verandert hun politieke voorkeur dan in de richting van de gebruikelijke politieke voorkeur van de nieuwe klasse. Verder wijzigt door deze verandering van klasse ook de sociale omgeving. Men zal steeds vaker en intensiever met personen uit de nieuwe klasse omgaan. Deze personen beïnvloeden dan, volgens de expressieve theorie, de politieke voorkeur van de nieuwkomers. Ook verduidelijken zij aan de nieuwkomers waar de belangen liggen van die klasse en welke politieke partij deze het beste behartigt. Zowel uit de instrumentele als uit de expressieve theorie valt dus af te leiden dat de politieke voorkeur van intergenerationeel mobieleën verandert in de richting van het gebruikelijke gedrag en opvattingen van hun nieuwe klasse. Een *basishypothese* laat zich nu formuleren. Deze stelt dat mensen die zich in een andere klasse bevinden dan hun vader, een politieke voorkeur vertonen die ligt tussen de gebruikelijke politieke voorkeur in de klasse van hun vader en die in hun eigen klasse.

Deze hypothese is echter weinig informatief. Onduidelijk is namelijk of de politieke voorkeur dichter ligt bij de gebruikelijke politieke voorkeur van de klasse van de vader of bij die van de eigen klasse. Om tot een meer informatieve uitspraak te komen maken we gebruik van de *acculturatiehypothese*. Deze stelt dat des te langer mensen lid zijn van hun klasse, des te meer hun politieke voorkeur overeenkomt met die van hun nieuwe klasse. Deze hypothese komt overeen met de door Blau (1956) behandelde 'pattern of acculturation'.

Zowel de instrumentele als de expressieve theorie bieden de mogelijkheid tot het formuleren van deze acculturatiehypothese. Wanneer iemand van klasse verandert ten opzichte van zijn vader, dan krijgt hij ook andere belangen. Het is echter onwaarschijnlijk dat men zich onmiddellijk na entree in de nieuwe klasse volledig bewust is van deze nieuwe belangen. Waarschijnlijk duurt het enige tijd, voordat men zich goed realiseert wat deze belangen zijn. Verder is het zo dat, wanneer mensen stijgen of dalen ten opzichte van de klasse van hun vader, dit niet betekent dat zij dan onmiddellijk geen contacten meer hebben

met mensen uit hun afkomstklasse. Het sociale netwerk van mobielen verandert langzaam. Des te langer mensen zich in hun nieuwe klasse bevinden, des te meer contacten hebben zij met mensen uit hun nieuwe klasse.

Het is echter de vraag of de aanpassing aan de nieuwe klasse voor alle mobielen even snel verloopt. Door Lipset (1960) is verondersteld dat mensen die stijgen zich, ten opzichte van dalers, eerder bewust zijn van hun nieuwe belangen en dat zij zich meer open stellen voor beïnvloeding door hun nieuwe klasse. Ook kan verondersteld worden dat stijgers meer mensen uit de nieuwe klasse in hun netwerk opnemen. Dit zou een verklaring bieden voor bevindingen dat stijgers relatief meer lijken op hun nieuwe klasse en dalers meer op hun oude klasse (Lipset, 1960 p. 240; Thornburn, 1979). Daarom stellen we de *status-maximalisatiehypothese* op. Deze hypothese stelt dat voor dalers de aanpassing aan de nieuwe groep minder snel verloopt dan voor stijgers.

Behalve dat er een onderscheid gemaakt kan worden tussen stijgers en dalers kan ook een onderscheid gemaakt worden in de tijd. Volgens de moderniseringstheorie (Blau & Duncan, 1967) hebben zich belangrijke ontwikkelingen in het stratificatieproces van de samenleving voorgedaan. Aan de ene kant zouden kenmerken die op basis van geboorte worden toegeschreven ('ascribed'), steeds minder belangrijk worden. Aan de andere kant zouden kenmerken die mensen zelf hebben bereikt ('achieved'), belangrijker worden. Beide ontwikkelingen zouden tot een individualisering in de moderne samenlevingen hebben geleid. Wanneer deze trends inderdaad bestaan, dan houdt dit in dat iemands eigen klasse steeds belangrijker is geworden voor diens politieke voorkeur. Wanneer iemand tegenwoordig in zijn nieuwe klasse komt, dan laat hij eerder de politieke voorkeur van zijn oude klasse los dan vroeger. We formuleren daarom de *individualiseringshypothese*. Deze stelt dat in de jaren negentig de aanpassing aan de eigen nieuwe klasse korter duurt dan in de jaren tachtig.

4. Analysetechniek, data en operationalisatie

Analysetechniek

In de door ons geformuleerde hypothesen wordt gesteld dat de politieke voorkeur van mensen kan worden verklaard uit de gebruikelijke politieke voorkeur in de klasse van hun vader en de gebruikelijke politieke voorkeur in hun eigen klasse. Zoals hierboven reeds is aangegeven, nemen we als de gebruikelijke politieke voorkeur in een bepaalde klasse: de politieke voorkeur van de mensen die in deze klasse zitten en waarvan de vader ook in deze klasse zat (d.w.z. de

immobielen). Om de geformuleerde hypothesen goed te kunnen toetsen, dienen we daarom gebruik te maken van modellen die de immobielen als referentie gebruiken. Tevens moeten mobiliteitseffecten onafhankelijk kunnen worden opgenomen. De diagonale referentiemodellen zoals ze zijn voorgesteld door Sobel (1981; 1985) bieden deze mogelijkheden en zullen daarom worden gebruikt (zie ook: De Graaf & Ultee, 1987, 1990; De Graaf, 1991; Sorenson, 1990; 1991; Weakliem, 1992). Voor een relatief eenvoudige uiteenzetting over de belangrijkste eigenschappen van deze diagonale referentiemodellen verwijzen we naar De Graaf en Ganzeboom (1990).

In de diagonale referentiemodellen nemen we de variabelen religie, leeftijd en jaar op als covariaten. Wij doen dit om recht te doen aan ons uitgangspunt dat mensen in groepen leven. Behalve dat mensen in sociaal-economische klassen leven, leven ze namelijk ook in religieuze groepen. Het is bij het toetsen van de hypothesen dan ook van belang te veronderstellen dat mensen zich richten op personen met een zelfde *geloof*. Hiervoor worden in de modellen voor een aantal religieuze groepen dummy's als covariaat opgenomen. Verder veronderstellen we dat mensen zich richten op personen in dezelfde *leeftijdsgroep*. Voor verschillende leeftijdsgroepen worden daarom dummy's als covariaten opgenomen. Ook veronderstellen we dat mensen zich richten op het gedrag van referentiegroepen in *hetzelfde jaar* als zij zelf hun politieke voorkeur uitspreken. Hiervoor definiëren we dummy's als covariaat voor het jaar waarin het survey is gehouden.

Data

Het databestand waarmee de hypothesen worden getoetst, is een samengesteld bestand met 20.799 respondenten. De gegevens zijn afkomstig van 11 surveys die gehouden zijn onder een representatief deel van de Nederlandse bevolking in de periode van 1970 tot en met 1986.² In al deze surveys zijn vergelijkbare gegevens beschikbaar met betrekking tot het eigen beroep, het beroep van de vader en de politieke voorkeur. Doordat de gegevens beschikbaar zijn over een periode van 17 jaar is het mogelijk te onderzoeken of er veranderingen in de tijd zijn opgetreden.

Aangezien we in dit artikel geïnteresseerd zijn in de invloeden van klassenmobiliteit op politieke voorkeur is het van belang om de klasse van mensen zo goed en ondubbelzinnig mogelijk te bepalen. Zoals we in de inleiding hebben beargumenteerd hebben we vrouwen en gepensioneerden daarom niet opgenomen in onze analyses. In dit artikel beperken we ons tot werkende, werkloze en arbeidsongeschikte mannen tussen de 18 en 65 jaar, waarvan gegevens be-

schikbaar zijn met betrekking tot de relevante kenmerken. Deze beperking reduceert het aantal respondenten in onze analyses tot 4.969.

Politieke voorkeur

Politieke voorkeur, de afhankelijke variabele, is als volgt gemeten: er is aan mensen gevraagd de politieke partij te noemen waar hun voorkeur naar uitgaat, of waar ze op zouden stemmen als er morgen verkiezingen zouden worden gehouden, of waarop ze gestemd hebben bij recentelijk gehouden verkiezingen.³ Vervolgens zijn door ons aan de politieke partijen scores toegekend op een links-rechtschaal.⁴ Over het algemeen wordt een meer linkse positie op deze schaal gezien als een voorkeur voor sociale veranderingen in de richting van grotere sociale gelijkheid, terwijl een positie aan de rechterkant van de schaal aan geeft tegen deze veranderingen te zijn (Lipset, 1960 p. 1135).

In de literatuur worden diverse manieren toegepast om de politieke partijen te plaatsen op een links-rechtschaal. Een eerste manier is dat aan de partijen op basis van de stellingname in hun partij- en verkiezingsprogramma's een score wordt toegekend. Ten tweede worden politieke partijen op een links-rechtschaal geplaatst op basis van eigenschappen van diegenen die op die partij stemmen. Een derde manier is experts voor alle partijen een plaats te laten bepalen op een links-rechtschaal. Als vierde wordt aan potentiële kiezers gevraagd waar zij de politieke partijen plaatsen op een links-rechtschaal. Voor een politieke partij wordt dan het gemiddelde van de scores, die alle potentiële kiezers aan deze politieke partij toekennen, gebruikt als score op de links-rechtschaal voor die betreffende politieke partij (zie Van der Eijk & Niemöller, 1983).

In dit artikel kiezen we voor deze laatste mogelijkheid. Deze mogelijkheid heeft als voordeel dat het om subjectieve zaken gaat. Het werkelijke beleid van politieke partijen kan namelijk verschillen van dat wat in hun verkiezingsprogramma's staat. Verder is bekend dat mensen over het algemeen niet weten wat de stellingname is van partijen ten aanzien van allerlei issues. Zij kiezen dus op basis van het beeld van een partij en niet op grond van de tekst van partijprogramma's, het gevoerde beleid of een plaats die door deskundigen aan een partij wordt toegedicht. Een ander voordeel is dat deze gegevens niet slechts voor een bepaald tijdstip beschikbaar zijn, maar voor verscheidene tijdstippen. Indien politieke partijen (volgens de potentiële kiezers) zijn verschoven op de links-rechtsdimensie, dan wordt dit verdisconteerd in de desbetreffende schaal.

De klasse van de respondent en de klasse van diens vader hebben we ingedeeld volgens het EGP-klasseschema (Erikson, Goldthorpe & Portocarero, 1979). We hebben voor deze klasse-indeling gekozen, omdat het in internationaal mobiliteitsonderzoek de meest gangbare klasse-indeling is (zie Ganzeboom et al. 1989). Het EGP-klasseschema onderscheidt 10 klassen. Om respondenten en hun vaders in te delen in een van deze 10 klassen is, naast informatie over hun beroep, ook informatie nodig of zij leiding geven en of zij als zelfstandige werkzaam zijn. In een aantal surveys is dit echter niet aanwezig. Daarom voegen we een aantal van deze klassen samen. In onze analyses onderscheiden we de volgende zes klassen⁵ (de originele EGP-klassen worden aangegeven in Romeinse cijfers):

1. I. Grote zelfstandigen, hogere leidinggevendenden, academici
- II. Lagere leidinggevendenden en geschoolde hoofdarbeid
2. III. Routine hoofdarbeiders
3. IVa. Kleine zelfstandigen met personeel
- IVb. Kleine zelfstandigen zonder personeel
4. IVc. Zelfstandige boeren
5. V. Supervisoren handarbeid, hooggeschoolde handarbeiders
- VI. Geschoolde handarbeiders
- VIIa. Halfgeschoolde en ongeschoolde handarbeiders
6. VIIb. (Ongeschoolde) landarbeiders

Werklozen en arbeidsongeschikten zijn ingedeeld volgens hun laatste beroep.

Periode in nieuwe klasse

In de surveys is geen directe informatie beschikbaar met betrekking tot het aantal jaren dat mobiele mensen al in hun nieuwe klasse zitten. Als vervanging hiervoor nemen we de leeftijd van de respondent. Er kan namelijk verwacht worden dat wanneer mensen van klasse veranderen, zij dit al op jonge leeftijd doen. Bekend is dat de meeste mensen na hun 35e jaar slechts weinig mobiel zijn (Goldthorpe, 1980 p. 69-71). Hierdoor vormt de leeftijd van mensen een goede indicator voor de periode waarin zij zich al in hun nieuwe klasse bevinden. De variabele leeftijd, als indicator voor de periode dat mensen zich al in hun nieuwe klasse bevinden, is gecodeerd van 0 (= de 18-jarigen, de jongste respondenten in onze analyses) tot 47 (= de 65-jarigen, de oudste respondenten).

Tabel 1. Gemiddelde links-rechtsplaats van de respondenten naar eigen

Klasse Vader	Klasse Respondent	Hogere professionals	Routine hoofd- arbeiders	Kleine zelf- standigen
Hogere professionals	6,1 (575)	6,0 (172)	5,9 (26)	
Routine hoofd- arbeid	5,9 (214)	5,7 (125)	6,4 (11)	
Kleine zelfstandigen	6,3 (226)	6,0 (125)	7,0 (146)	
Boeren	6,4 (157)	6,6 (66)	7,0 (34)	
Handarbeiders	5,4 (456)	5,5 (323)	5,8 (61)	
Landarbeiders	6,0 (44)	5,6 (29)	6,2 (12)	
Totaal	5,9 (1672)	5,8 (840)	6,6 (290)	

klasse en vaders klasse (tussen haakjes: aantal respondenten)

Boeren		Hand- arbeiders		Land- arbeiders		Totaal	
5,8	(5)	5,3	(147)	5,8	(4)	5,9	(929)
4,4	(3)	5,0	(104)	2,7	(1)	5,6	(458)
7,6	(11)	5,5	(189)	7,3	(2)	6,2	(699)
7,3	(212)	6,1	(237)	7,0	(42)	6,7	(748)
5,3	(10)	4,8	(1021)	6,4	(19)	5,1	(1890)
6,8	(10)	5,2	(132)	6,4	(18)	5,6	(245)
7,2	(251)	5,1	(1830)	6,6	(86)	5,7	(4969)

5. Resultaten: klasse en politieke voorkeur

Voordat we onze hypothesen testen analyseren we eerst de consequenties van intergenerationale mobiliteit voor iemands politieke voorkeur. De mobiliteits tabel is gepresenteerd in tabel 1. De EGP-classificatie is een nominale variabele. Als gevolg hiervan kan in eerste instantie geen onderscheid gemaakt worden tussen stijgende en dalende mobiliteit. In tabel 1 hebben we echter de klassen geordend naar hun prestige.⁶ Op grond van deze informatie zien we dat 38,1 procent van de populatie opwaarts mobiel is, 19,6 procent neerwaarts mobiel en 42,2 procent immobiel. Deze resultaten komen overeen met de resultaten van Ganzeboom et al. (1987), hoewel zij een aantal andere surveys hebben gebruikt.⁷

In tabel 1 zijn ook de gemiddelde politieke voorkeuren gepresenteerd voor iedere intergenerationale categorie. In eerste instantie kunnen we concluderen dat er geen lineaire relatie is tussen klasse en politieke voorkeur. De kleine zelfstandigen en de boeren zijn het meest rechts. Wanneer we tabel 1 nader bestuderen, zien we dat intergenerationale mobiliteit de verschillen in politieke voorkeur tussen de klassen doet afnemen. Het verschil tussen bijvoorbeeld de gemiddelde politieke voorkeur van alle hogere professionals (5,9) aan de ene kant en dat van de handarbeiders (5,1) aan de andere kant is 0,8. Wanneer we echter kijken naar de gebruikelijk politieke voorkeur van deze groepen, dat wil zeggen de voorkeur van de intergenerationale immobielen, dan zien we een groter verschil, namelijk 1,3 (= 6,1-4,8). Voor de andere klassen kunnen we gelijksoortige conclusies trekken. Dit wijst erop dat intergenerationale mobiliteit zorgt voor een vermindering van de zogenaamde 'democratic class struggle' (Korpi, 1983).

6. Resultaten: mobiliteit en politieke voorkeur

Wanneer we onderzoeken of mobiliteit van invloed is op politieke voorkeur kunnen we wederom tabel 1 analyseren. Hierin is te zien dat in twintig van de dertig cellen, die niet op de diagonaal van de tabel liggen, de gemiddelde politieke voorkeur ligt tussen die van de klasse van de vader en die van de eigen klasse. In bijna alle tien de uitzonderingsgevallen betreft het mobiele boeren of landarbeiders. Het is belangrijk hierbij op te merken dat in de betreffende cellen zich slechts zeer weinig respondenten bevinden. De resultaten wijzen er dus op dat de basishypothese wordt bevestigd.

Om de hypothesen formeel te testen maken we gebruik van diagonale referentiemodellen. De modellen worden in tabel 2 in formulevorm weergegeven.

Hierbij wordt steeds vermeld welke hypothese er wordt in tabel 2 getoetst. In de formules is y_{ijk} de waarde van de afhankelijke variabele (politieke voorkeur) met k observaties in cel ij van de tabel. De subscript i staat voor de klasse van de zoon en j voor de klasse van de vader. De parameter μ_{ii} en μ_{jj} staan voor de gemiddelde politieke voorkeur in de diagonaal cellen ii en jj . De p en $(1-p)$ staan respectievelijk voor het relatieve gewicht van de klasse van de respondent en de klasse van diens vader. COV staat voor de dummy's voor religie, leeftijdsgroep en jaar van survey die zijn opgenomen als covariaten. Voor verdere statistische informatie over de diagonale referentiemodellen verwijzen we naar Sobel (1981; 1985).

Om de *basishypothese* formeel te testen maken we gebruik van diagonale referentiemodel A. Wanneer de politieke voorkeur van mobielen inderdaad tussen die van immobielen in respectievelijk de eigen klasse en de klasse van de vader ligt, dan moet dit tot uitdrukking komen in de waarde van de gewichtsparameter p . Deze moet dan tussen 0 en 1 liggen. In tabel 3 hebben we de pa-

Tabel 2. Geneste diagonale referentiemodellen voor de relatieve invloed van de klasse van de respondent en van de klasse van diens vader op zijn politieke voorkeur na controle voor religie, leeftijd en jaar van interview ($N = 4969$)

Model	RMS	df
A. Basismodel $y_{ijk} = p * \mu_{ii} + (1-p) * \mu_{jj} + COV + E_{ijk}$	3.21559	24
B. Acculturatiemodel $y_{ijk} = (p + \delta p * leeftijd) * \mu_{ii} + ((1-p) - \delta p * leeftijd) * \mu_{jj} + COV + E_{ijk}$	3.20799	25
C. Statusmaximalisatiemodel $y_{ijk} = (p + \delta p1 * leeftijd + \delta p2 * dalers) * \mu_{ii} + ((1-p) - \delta p1 * leeftijd - \delta p2 * dalers) * \mu_{jj} + COV + E_{ijk}$	3.20809	26
D. Statusmaximalisatiemodel $y_{ijk} = (p + \delta p1 * leeftijd + \delta p2 * dalers * leeftijd) * \mu_{ii} + ((1-p) - \delta p1 * leeftijd - \delta p2 * dalers * leeftijd) * \mu_{jj} + COV + E_{ijk}$	3.20835	26
E. Statusmaximalisatiemodel $y_{ijk} = (p + \delta p1 * leeftijd + \delta p2 * dalers + \delta p3 * dalers * leeftijd) * \mu_{ii} + ((1-p) - \delta p1 * leeftijd - \delta p2 * dalers - \delta p3 * dalers * leeftijd) * \mu_{jj} + COV + E_{ijk}$	3.20866	27
F. Individualiseringsmodel $y_{ijk} = (p + \delta p1 * leeftijd + \delta p2 * jaren90) * \mu_{ii} + ((1-p) - \delta p1 * leeftijd - \delta p2 * jaren90) * \mu_{jj} + COV + E_{ijk}$	3.20800	26
G. Individualiseringsmodel $y_{ijk} = (p + \delta p1 * leeftijd + \delta p2 * jaren90 * leeftijd) * \mu_{ii} + ((1-p) - \delta p1 * leeftijd - \delta p2 * jaren90 * leeftijd) * \mu_{jj} + COV + E_{ijk}$	3.20857	26
H. Individualiseringsmodel $y_{ijk} = (p + \delta p1 * leeftijd + \delta p2 * jaren90 + \delta p3 * jaren90 * leeftijd) * \mu_{ii} + ((1-p) - \delta p1 * leeftijd - \delta p2 * jaren90 - \delta p3 * jaren90 * leeftijd) * \mu_{jj} + COV + E_{ijk}$	3.20762	27

Tabel 3. Parameter schattingen (Std.error) van het basismodel (model A) en het acculturatiemodel (model B)

	Model A	Model B
	Basismodel	Acculturatiemodel
	Parameter	Parameter
Gewicht van eigen klasse (p)	0,592 (0,032)	0,381 (0,066)
Effect van leeftijd op gewicht (δp)		0,009 (0,003)
Gemiddelde politieke voorkeur van immobielen:		
1. Hogere professionals	5,115 (0,120)	5,111 (0,120)
2. Routine hoofdarbeiders	4,832 (0,135)	4,809 (0,137)
3. Kleine zelfstandigen	5,577 (0,153)	5,531 (0,151)
4. Boeren	5,885 (0,154)	5,828 (0,153)
5. Handarbeiders	3,875 (0,112)	3,848 (0,112)
6. Landarbeiders	4,842 (0,231)	4,821 (0,232)
Effecten van co-varianten op politieke voorkeur:		
Religie:		
Geen geloof	0	0
Katholiek	1,543 (0,062)	1,548 (0,062)
Ned. Herv.	1,089 (0,094)	2,183 (0,094)
Andere religie	1,200 (0,159)	1,201 (0,159)
Leeftijd:		
18-25	0	0
26-35	0,031 (0,089)	0,039 (0,089)
36-45	0,295 (0,092)	0,309 (0,092)
46-55	0,261 (0,096)	0,290 (0,096)
56+	0,187 (0,104)	0,239 (0,105)
Jaar:		
1970	0	0
1971	0,237 (0,126)	0,240 (0,126)
1974	-0,366 (0,126)	-0,358 (0,127)
1976	-0,129 (0,112)	-0,120 (0,112)
1977	-0,199 (0,085)	-0,187 (0,085)
1979	-0,269 (0,137)	-0,268 (0,136)
1981	-0,321 (0,110)	-0,315 (0,110)
1982	0,130 (0,112)	0,136 (0,112)
1985	-0,306 (0,130)	-0,295 (0,130)
1986	-0,154 (0,116)	-0,156 (0,116)

parameterschattingen weergegeven. In kolom A van tabel 3 is te zien dat p inderdaad tussen 0 en 1 ligt. Deze gewichtsparemeter heeft een waarde van 0,592 ($se = 0,032$). Dit impliceert dat de relatieve invloed van de klasse van de vader 0,408 ($= 1 - 0,592$) bedraagt. De basishypothese wordt dus bevestigd.

De volgende hypothese die we testen is de *acculturatiehypothese*. Deze voorspelt dat des te langer mensen in hun nieuwe klasse zitten, des te meer zij de politieke voorkeur van deze klasse hebben aangenomen. Om de acculturatiehypothese te testen voegen we een interactieterm toe aan de gewichtsparemeters, waarbij de tijd die men reeds heeft doorgebracht in de huidige klasse wordt geïndiceerd door de variabele leeftijd (model B). Dit model gebruikt een extra parameter (δp) vergeleken met model A. Het opnemen van deze extra parameter levert een significante verbetering van de fit op ($-2\ln(L) = 11,8$, $df = 1$).⁸ We prefereren daarom model B boven model A. De acculturatiehypothese wordt dus bevestigd.

De parameterschattingen van model B worden gepresenteerd in tabel 3. Deze geven inzicht in het acculturatieproces. Voor de jongste mobiele respondenten, met een leeftijd van 18 jaar, heeft de leeftijdsvariabele de waarde nul (leeftijd is gecodeerd van 0 tot 47). Mensen van 18 jaar wegen daarom hun eigen klasse met 0,381 (p) en de klasse van hun vader met 0,619 (1-p). Met andere woorden, voor jonge mensen heeft het socialisatieproces een sterke invloed: de klasse van herkomst heeft een twee keer zo groot effect als de eigen klasse. Het acculturatie-effect verandert dit beeld echter voor oudere mobiele. De interactieparameter δp geeft namelijk aan dat ieder jaar dat mensen ouder worden de relatieve invloed van hun vroegere klasse afneemt met 0,009 en de relatieve invloed van de nieuwe klasse met een even groot aandeel toeneemt. Dit houdt in dat vanaf ongeveer 30 jaar de eigen klasse van mensen een grotere invloed heeft dan de klasse van de vader. De oudste respondenten zijn 65 jaar (gecodeerd als 47). Voor hen is het relatieve gewicht van de eigen klasse 0,804 ($0,381 + 47 \cdot 0,009$) en dat van de klasse van afkomst 0,196 ($0,619 - 47 \cdot 0,009$).

De parameters van model B houden in dat ook voor de oudste respondenten er nog een invloed is van de klasse van de vader. Dit kan erop wijzen dat ondanks dat mensen al zeer lange tijd weg zijn uit hun oude klasse, zij nog steeds contacten onderhouden met mensen uit hun oude klasse en erdoor worden beïnvloed. Verder kan het erop wijzen dat de socialisatie tijdens de jeugd jaren zo sterk is dat de politieke voorkeur, die is opgedaan in de jeugd jaren, altijd zijn invloed blijft behouden. Een andere mogelijke verklaring is dat het niet juist is het aantal jaren dat mensen al in hun nieuwe klasse zitten, te meten door hun leeftijd te nemen. Hoewel de meeste mensen al op jonge leeftijd hun laatste mobiliteitsstap zullen hebben gemaakt, zullen er toch ook personen bij zijn die pas op latere leeftijd intergenerationeel mobiel zijn geworden. Hun acculturatieproces is dan op 65-jarige leeftijd niet zo ver gevorderd dat de invloed van de oude klasse tot nul is gereduceerd.

Bij de acculturatiehypothese wordt verondersteld dat het acculturatiepatroon voor stijgers op gelijke wijze verloopt als voor dalers. Het is echter de vraag of

deze veronderstelling terecht is. Daarom hebben we in paragraaf 3 de *status maximalisatiehypothese* opgesteld. Een eerste interpretatie van deze hypothese luidt dat stijgers die net zijn gearriveerd in hun nieuwe klasse, zich *onmiddellijk meer* aanpassen aan hun klasse van bestemming dan personen die net zijn gedaald. Om deze interpretatie te kunnen toetsen nemen we in model C een dummy 'dalers' op met de score 1 voor dalers en de score 0 voor immobiele en stijgers. Een tweede interpretatie van de statusmaximalisatiehypothese is dat de *snelheid van het acculturatieproces* voor stijgers en dalers verschilt. Omdat stijgers status kunnen winnen passen zij zich sneller aan hun bestemmingsklasse aan. Deze tweede interpretatie van de statusmaximalisatiehypothese kunnen we toetsen door in model D een interactieterm op te nemen tussen de variabele 'dalers' en 'leeftijd'. Een derde mogelijkheid is uiteraard dat beide interpretaties geldig zijn (model E).

In tabel 2 zijn de resultaten van de toetsing van de verschillende interpretaties van de statusmaximalisatiehypothese weergegeven. Duidelijk is dat de residual mean square van de modellen C, D en E zelfs groter is dan van model B. Hierdoor moeten we dus alle behandelde interpretaties van de statusmaximalisatiehypothese verwerpen. Tot zover is model B dus te prefereren boven de andere modellen. Dit betekent dat de situatie zoals hij is weergegeven in model B standhoudt: stijgers en dalers hebben een zelfde acculturatiepatroon.

Behalve de hierboven behandelde effecten is het mogelijk dat er trendeffecten zijn. Dit brengt ons bij de toetsing van de *individualiseringshypothese*. Deze hypothese stelt dat acculturatie van mobiele en dalers aan hun nieuwe groep sneller is gaan verlopen in de afgelopen jaren. Ook voor deze hypothese zijn twee verschillende interpretaties mogelijk. De eerste interpretatie is dat de mensen die mobiel worden in de jaren negentig zich *onmiddellijk meer* richten op hun nieuwe klasse, dan mobiele en dalers in de jaren tachtig dat deden. De tweede interpretatie is dat mobiele en dalers zich in de jaren negentig *sneller aanpassen* aan de nieuwe klasse, dan in de jaren tachtig. De invloed van een extra jaar in de nieuwe klasse wordt dan verondersteld groter te zijn in de jaren negentig dan in de jaren tachtig. Uiteraard sluiten deze interpretaties elkaar niet uit en kunnen zij ook beide worden gehanteerd.

De verschillende interpretaties van de individualiseringshypothese zijn analoge aan die bij de statusmaximalisatiehypothese. Om de verschillende interpretaties van de individualiseringshypothese te testen kunnen we daarom de modellen overnemen die gebruikt zijn bij de toetsing van de statusmaximalisatiehypothese. In deze modellen nemen we dan in plaats van een dummy voor 'dalers' een dummy voor de 'jaren negentig' op. Deze heeft de waarde 0 in de jaren 1970 tot en met 1980 en de waarde 1 in de jaren 1981 tot en met 1986. Dit

levert dan de modellen F, G en H op. Model F is analoog aan model C, model G aan D en model H aan model E.

Wanneer mensen inderdaad in de jaren negentig zich relatief sneller aanpassen aan de politieke voorkeur in hun nieuwe klasse, dan zouden de modellen F, G en H een significant betere fit opleveren dan model B. In tabel 2 is echter te zien dat de modellen F en G zelfs een grotere residual mean square hebben dan model B. Model H heeft wel een kleinere residual mean square, maar dit verschil is niet significant ($-2\ln(L) = 0,6$; $df = 2$). De individualiseringshypothese wordt dus verworpen. Aan het einde gekomen van onze analyses prefereren we daarom nog steeds model B, welke uitgaat van een geleidelijk proces van acculturatie.

7. Conclusies en discussie

Drie decennia lang heeft men in Nederland voor de verklaring van de politieke voorkeur van personen indicatoren voor houdingen en waardenoriëntaties opgenomen in causale modellen. Hierbij is de klassieke verklaring, waarbij iemands sociale klassepositie als uitgangspunt wordt genomen, min of meer uit het gezichtsveld verdwenen. In dit artikel hebben we met de analyse van 11 nationaal representatieve datasets, die betrekking hebben op Nederland in de periode 1970-1986⁹, empirisch laten zien dat ook in Nederland iemands sociale klasse nog steeds een belangrijke voorspellende waarde heeft. Er bestaan aanzienlijke verschillen in de gemiddelde politieke voorkeur van de onderscheiden klassen. Zeker wanneer we kijken naar intergenerationeel immobielen.

In dit artikel hebben we de volgende vraag beantwoord: Wat zijn de effecten van intergenerationele mobiliteit op iemands politieke voorkeur? Om deze te beantwoorden hebben we vier hypothesen opgesteld en getoetst. De *basishypothese* stelt dat mensen in een andere klasse dan die van hun vader een politieke voorkeur vertonen die ligt tussen de gebruikelijke politieke voorkeur van de klasse van de vader en die van hun eigen klasse. Deze zeer algemene hypothese wordt bevestigd door onze analyses. De opgestelde *acculturatiehypothese* is informatiever. Deze stelt dat er sprake is van een acculturatieproces. Des te langer men lid is van de nieuwe klasse, des te meer komt de politieke voorkeur overeen met de gebruikelijke politieke voorkeur in die nieuwe klasse. De uitkomsten van onze analyses bevestigen dit. Jonge mobiele, waarbij de assumptie is dat ze recentelijk in hun nieuwe klasse zijn aangekomen, hebben een politieke voorkeur die dichter ligt bij die in de klasse van de vader dan bij hun eigen klasse. Vanaf ongeveer 30 jaar heeft de eigen klasse relatief meer invloed dan de klasse van de vader. De klasse van de vader verliest echter – zelfs voor de oud-

ste mobielen – nooit geheel zijn invloed. Een hypothese die we hebben moet verwerpen is de *statusmaximalisatiehypothese*. Deze stelt dat voor opwaartse mobielen het aanpassingsproces aan de klasse van bestemming sneller verloopt dan voor dalers. De uitkomst van onze analyse is echter dat de aanpassing aan de nieuwe klasse niet verschillend verloopt voor stijgers en dalers. Ook de *individualiseringshypothese*, welke stelt dat in de jaren negentig de aanpassing aan de eigen klasse korter duurt dan in de jaren tachtig, hebben we moeten verwerpen. We hebben geen indicatie gevonden voor een toename van het effect van de eigen klasse over de tijd.

Tot slot willen we ingaan op vervolgonderzoek. De belangrijkste conclusie van dit artikel is dat er sprake is van een acculturatieproces: mobielen passen zich in de loop van de tijd aan hun nieuwe klasse aan. De resultaten van dit onderzoek hebben echter alleen betrekking op Nederland. In de nabije toekomst willen we soortgelijke analyses uitvoeren met data uit andere landen. Hierdoor krijgen we antwoord op de vraag of het acculturatieproces ook in andere landen optreedt. Ook kan dan onderzocht worden of er verschillen bestaan in dit acculturatieproces tussen die landen. Tevens willen we de samenhang tussen klassen en politieke voorkeur verklaren, die zowel varieert tussen landen als binnen landen, met behulp van veranderingen in de mate van mobiliteit.

Noten

1. Een voorbeeld in dit opzicht is, naar onze mening, een recent artikel van Schmeets en Moli (1992). Zij nemen naast links-rechtsplaatsing en (post)materialisme ook nog de meningen van politici op als verklarende variabele voor stemgedrag. De vraag dringt zich op wat er nu eigenlijk verklaard wordt wanneer je beweert dat iemand die (a) in Kok veel vertrouwen heeft, het sympathiek vindt en hem goed vindt functioneren, (b) niets van CDA-politici en de heer Voorhoeve moet hebben en (c) zichzelf links vindt, uiteindelijk op de PvdA stemt. Dit is naar onze mening geen verklaring, maar in feite is dit op verschillende manieren hetzelfde meten. De extreem hoge verklaarde variantie en het zonder verlies van verklaarde variantie kunnen weglaten van links-rechts zelfplaatsing is hiervoor een aardige indicatie.
2. Het gebruikte bestand is geconstrueerd uit de volgende bestanden (Steinmetz Archief Nummer):
 1. Verkiezingsonderzoek 1970-1973 (P0136)
 2. Political Participation and Equality in Seven Nations, 1971 (ICPSR-nummer: 7768). Data direct verkregen van de Nederlandse onderzoekers.
 3. Political Action; an eight nation study 1973-1976 (P0780)
 4. Inkomensongelijkheid en rechtvaardiging/s/criteria (P0653)
 5. Nationaal kiezersonderzoek 1977 (P0354)
 6. Leefsituatie-onderzoek 1977 (P0328)
 7. Political Action: tweede golf (P0993)
 8. Nationaal Kiezersonderzoek 1981 (P0350)
 9. Nationaal Kiezersonderzoek 1982 (P0633)

10. Sociaal-culturele ontwikkelingen in Nederland, 1985 (SOCON-1985). Hieraan zijn gegevens m.b.t. beroep van de vader toegevoegd uit: Primaire relaties en sociale steun 1987 (Kath. Univ. Nijmegen, Sociologie)
11. Nationaal Kiezersonderzoek 1986 (P0866)
3. Indicatoren voor politieke voorkeur:

Survey:	Vraag:
1,2,7,10	Op welke politieke partij zou u stemmen wanneer er morgen/vandaag verkiezingen gehouden zouden worden?
3,5,8,9,11	Op welke partij heeft u gestemd bij de afgelopen verkiezingen?
4,6	Welke politieke partij heeft uw voorkeur?
4. De links-rechtsscores komen uit: Van der Eijk & Niemöller, 1983, p. 249; Van Deth, 1989; Data-bestand Nationaal Kiezers Onderzoek, CBS, 1989.
5. De indeling van de respondenten in de diverse klassen gebeurt in twee stappen. Allereerst worden de CBS-Beroepencodes omgezet in de International Standard Classification of Occupations, 1968 (ILO, 1968). Vervolgens worden de ISCO-codes omgezet in EGP-scores met behulp van het Ganzeboom, Luijkx en Treiman (1989) hercodeer-schema.
6. Prestige naar Sixma en Ultee (1983): Klasse 1: 69; Klasse 2: 43; Klasse 3: 42; Klasse 4: 35; Klasse 5: 31; Klasse 6: 27.
7. Hoewel wij meer surveys hebben gebruikt dan Ganzeboom et al. (1987) hebben wij niet alle door hen gebruikte surveys kunnen gebruiken, aangezien een aantal hiervan informatie missen met betrekking tot religie en/of politieke voorkeur.
8. De vergelijking tussen twee geneste modellen gebeurt met behulp van de Likelihood Ratio $L (= \sigma_t / \sigma_n)^N$. Hierbij is σ_t de maximum likelihood schatting van σ_t (= wortel van RMS (Residual Mean Square)) in het meer algemene model, σ_n (= Wortel van RMS) is de maximum likelihood schatting van σ_n in het geneste model, en N is de steekproefgrootte. Aangezien $-2\ln(L)$ een asymptotische $\chi^2(r)$ verdeling heeft, waarbij r het aantal extra onafhankelijke parameters is, kunnen met behulp van de Likelihood Ratio twee geneste modellen worden vergeleken (Sobel, 1985: 705).
9. We hebben gekeken naar de invloed van eventuele 'outlier' bestanden. Hiervoor zijn de analyses elf maal gedraaid, waarbij steeds één van de surveys is weggelaten. De parameters bleken zeer robuust. Alle elf analyses leverden nagenoeg dezelfde resultaten op.

Literatuur

- Blau, P.M. (1956). Social mobility and interpersonal relations. *American Sociological Review*, 21, 290-295.
- Blau, P.M. & O.D. Duncan (1967). *The American occupational structure*. New York, Free Press.
- Campbell, A., P.E. Converse, W.E. Miller & D.E. Stokes (1960). *The American voter*. New York, Wiley.
- Deth, J.W. van (1986). Political science as a no-risk policy: The american voter and contemporary voting research. *Acta Politica*, 21, 185-199.
- Deth, J.W. van & R. Horstman (1989). *Dutch parliamentary election studies data source book 1971-1986*. Amsterdam, Steinmetz Archive/Swidoc.
- Downs, A. (1957). *An economic theory of democracy*. New York, Harper and Row.
- Eijk, C. van der & B. Niemöller (1983). *Electoral change in the Netherlands*. Amsterdam.
- Erikson, R., J.H. Goldthorpe & L. Portocarero (1979). Intergenerational class mobility in three western European societies: England, France and Sweden. *The British Journal of Sociology*, 30, 415-439.

- Ganzeboom, H.B.G., R. Luijkx, J. Dessens, P. de Graaf, N.D. de Graaf, W. Jansen & W. Ultee (1987). Intergenerationele klassenmobiliteit in Nederland tussen 1970 en 1985. *Mens en Maatschappij*, 62, 17-43.
- Ganzeboom, H.B.G., R. Luijkx & D.J. Treiman (1989). Intergenerational classmobility in comparative perspective. *Research in Social Stratification and Mobility*, 8, 3-84.
- Goldthorpe, J.H. (1980). *Social mobility and class structure in modern Britain*. Oxford, Clarendon Press.
- Graaf, N.D. de & W. Ultee (1987). Intergenerationele mobiliteit en politieke verhoudingen. *Acta Politica*, 22, 3-37.
- Graaf, N.D. de & H.B.G. Ganzeboom (1990). Cultuurdeelname en opleiding: een analyse van statusgroep-effecten met diagonale referentiemodellen. *Mens en Maatschappij*, 65, 1990: 219-244.
- Graaf, N.D. de & W. Ultee (1990). Individual preferences, social mobility and electoral outcomes. *Electoral Studies*, 9, 109-132.
- Graaf, N.D. de (1991). Distinction by consumption in Czechoslovakia, Hungary, and the Netherlands. *European Sociological Review*, 7, 267-290.
- Heath, A., R. Jowell & J. Curtice (1985). *How Britain votes*. Oxford, Pergamon Press.
- Heath, A., J. Curtice, R. Jowell, G. Evans, J. Field & S. Witherspoon (1991). *Understanding political change, the British voter 1964-1987*. Oxford, Pergamon Press.
- International Labour Office (1968). *International standard classification of occupations*, Revised Edition. Geneva, International Labour Office.
- Korpi, W. (1983). *The democratic class struggle*. London, Routledge and Kegan Paul.
- Lijphart, A. (1974). The Netherlands: continuity and change in voting behavior. In: R. Rose, *Electoral Behavior: A comparative handbook*, p. 227-268. New York, Free Press.
- Lipset, S.M. (1960) *Political man, The social bases of politics*. London, Heinemann Educational Books Ltd.
- Sainsbury, D. (1990). Party strategies and the electoral trade-off of class based parties. *European Journal of Political Research*, 29-50.
- Schmeets, H. & E.J.E. Molin (1992). Links-rechts zelfplaatsing en partijkeuze: een verklarend model. *Mens en Maatschappij*, 67, 45-60.
- Sixma, H. & W.C. Ultee (1983). Een beroepsprestigeschaal voor Nederland in de jaren tachtig. *Mens en Maatschappij*, 58, 63-77.
- Sobel, M.E. (1981). Diagonal mobility models: a substantively motivated class of designs for the analysis of mobility effects. *American Sociological Review*, 46, 893-906.
- Sobel, M.E. (1985). Social mobility and fertility revisited: some new models for the analysis of mobility effects hypothesis. *American Sociological Review*, 50, 699-712.
- Sorenson, A.M. (1990). Husbands' and wives' characteristics and fertility decisions: a diagonal mobility model. *Demography*, 26, 125-135.
- Sorenson, A.M. (1991). The measurement of parental influence, assessing the relative effects of father and mother. *Sociological Methods and Research*, 19, 511-535.
- Thorburn, P. (1979). *Class and mobility: the political preferences of men in England and Wales*. Michigan.
- Weakliem, D. (1992). Does social mobility affect political behaviour? *European Sociological Review*, 8, 153-165.